

MARGINALIJE O ALTERNATIVAMA U EKOLOŠKIM POKRETIMA

Ivan Cifrić

Filozofski fakultet, Zagreb

Ekološki pokreti se ubrajaju u nove socijalne pokrete. Kao što o novim socijalnim pokretima postoje divergentna mišljenja, tako se ona reflektiraju i na ekološke pokrete. Autor smatra da se može govoriti o ekološkim pokretima s obzirom na različitost historijske uvjetovanosti i profiliranosti u pojedinim zemljama, ali istovremeno i o ekološkom pokretu (u kontekstu novih socijalnih pokreta) u smislu izražavanja relativno konzistentne alternative u odnosu na društvo.

U svom radu autor se osvrće samo na neka pitanja i to ona vezana uz njihov nastanak u nekim industrijskim zemljama i oblike njihove strategije nastupanja. Autor podržava njihovu kritičku poziciju spram industrijskog društva, u ime redefiniranja odnosa čovjeka i prirode, ali ne i konzervativne ideološke tendencije niti odstupanja od klasne borbe kao sadržaja općeljudske emancipacije.

Ekološki pokreti su u suvremenoj literaturi industrijskih zemalja dobili u posljednjih desetak godina vrlo značajno mjesto, kao što su uostalom i novi socijalni pokreti u cjelini vidno zastupljeni. Ta činjenica korespondira sa socijalnim i uopće problemima razvoja industrijskih zemalja, osobito s problemima historijskih i uopće ljudskih alternativa budućnosti. Međutim, već o samom pojmu »novi socijalni pokreti« i njihovoj ulozi postoje različita mišljenja: od onih koji ih smatraju izrazom bitnih procesa postindustrijskog društva, krucijalnim socijalnim snagama koje se oblikuju (A. Turen 1983.), do onih koji se pitaju da li su oni uistinu »novi« socijalni pokreti s obzirom na neke elemente historijske reprodukcije konfliktnih polja (K.—W. Brand 1985.) koja se pomiču od tradicionalnih na nova područja (Habermas).

Kao što se različito ocjenjuju ovi, tako se i ekološki pokreti različito ocjenjuju. Međutim, ovdje je potrebno istaći da se o ekološkom pokretu može govoriti u singularu i pluralu. O ekološkim pokretima se može govoriti s obzirom na različitosti pojedinih zemalja, njihovu historijsku uvjetovanost, a o ekološkom pokretu kao jedinstvenom primjerenije je govoriti s aspekta sintetičkih elemenata ideološke i alternativne pozicije u odnosu na druge pokrete i industrijsko društvo.

Nastanak ekološkog pokreta, kao i novih socijalnih pokreta uopće, s marksističkog stanovišta može se promatrati kao izraz duboke krize građanskog društva i istovremeno nastojanje da se ta kriza prevlada. Zato se i sam pokret razumijeva kao »političko-ekološki konfliktni subjekt« izvanparlamentarnog porijekla u visokorazvijenom industrijskom društvu. To znači da se taj pokret formira i istupa protiv, na prvi pogled, samog industrijskog društva. Međutim on se usmjerava i na reprodukcione mehanizme i odnose u tom društvu (koji ga vode u daljnju krizu). Otuda njegov konfliktni karakter: s jedne strane nastoji — i objektivno jeste pobune »na marginama«, ali za perspektive društva i te kako značajnim marginama — razoriti »tumore industrijskog društva«, kritički zahvaćajući u njegova važna središta, što znači da se kritički odnosi prema samom tom društvu. S druge strane pokret, u cjelini gledajući, ne akceptira dovoljno upravo ishodišne točke, na kojima se i sam konstituira i razvija svoju ideologiju, koje bi mu mogle poslužiti da se radikalnije odnosi prema produkcionim i općenito socijalnim osnovama društvenih odnosa u kapitalizmu. On često zanemaruje bitnu osnovu samog suvremenog nastupanja industrijskog društva i njegove ideologije tj. različite oblike izražavanja odnosa najamnog rada i kapitala. S te strane taj pokret ostaje kao »krizni sindrom« u funkciji latentnih obrambenih mehanizama industrijskog društva. On je posljedica funkcija društvenih odnosa samog sistema, iako je ishodišna točka na kojoj nastaje ekološki pokret (i drugi novi socijalni pokreti) zapravo višedimenzionalna kriza kapitalističke društvene formacije (produkcione i reprodukcione sfere, vrijednosti i normi kao i socijalno-ekološke okoline i prirodnih osnova). Izražavanje krize industrijskog društva u različitim oblicima pokazuje da je krizom zahvaćena osnova samog društva — njegov produkcion i reprodukcioni odnos — u stvari izražavanje nekih bitnih protivurječnosti, kao na primjer: protivurječan razvoj objektivnih i subjektivnih proizvodnih snaga (koji se izražava i kao preakumulacija kapitala, nezaposlenost, strukture krize i sl.) nastoji se racionalno i politički usmjeravati, što vodi daljnjem razvoju njihove destruktivnosti; društvena proizvodnja i prisvajanje društvenog bogatstva se sukobljavaju (sredstva rada i proizvodi rada, uključujući i radnu snagu kao robu, potčinjeni su kapitalu); potrebe radničke klase potčinjene su realno-apstraktnoj logici vrednovanja roba i profita; jaz između mogućeg zadovoljavanja potreba i njihovog proširivanja i uvjeta reprodukcije i položaja se povećava; jaz između novovjekovnog civilizacijskog mišljenja i objektivnih uvjeta egzistencije i perspektiva industrijske civilizacije i civilizacije uopće, također se povećava itd.

O ekološkim se pokretima govori kao o pokretima u nastajanju u vrijeme sedamdesetih godina. Njihovo je nastajanje vezano uz određene društvene uvjete. U historijskom smislu, može se govoriti o društvenim uvjetima vezanima za *krizu građanskog društva*, ali i za *promjene u socijalizmu*. U oba područja se mogu analizirati teorijski momenti iako su za razvoj pokreta bili presudniji empirijski procesi.

Ekološki pokret nastaje unutar razvijenih industrijskih zemalja a u okvirima građanskog društva. Njegov se nastanak vezuje uz promjene *društvenih vrijednosti*, ali i uz, sociološki promatrano, promjene u samoj *socijalnoj strukturi društva*.

Struktura građanskog društva postaje sve kompleksnija, a time i sve nehomogenija, ali istovremeno i fleksibilna. Socijalna mobilnost je značajno utjecala na promjene položaja pojedinih socijalnih slojeva. Procesi socijalne fragmentacije i socijalne diferencijacije društva sami po sebi nisu dovoljni za razrješavanje socijalnih protivurječnosti kapitalističkih antagonizama. U tom smislu neki autori ističu da se suprotnosti izražavaju u različitim međusobno konfrontirajućim pozicijama, kao što je pozicija elitnih slojeva (politička i birokratska elita, dio zanimanja unutar radničke klase i sl.), nasuprot marginalnim profesijama i nezaposlenima (W. Wessolleck 1985 : : 28/9) ili pak kao konfrontacije dualnih pozicija u društvu, tj. »neklase« (nezaposleni) i »posjednika radnih mjesta« (zaposlenih) (A. Gorz 1982 : 77).

Moglo bi se općenito reći da su postojeći relevantni procesi u industrijskom društvu, koji utječu kao pretpostavke formiranja novih socijalnih pokreta, pa tako i ekološkog pokreta, sljedeći: sve je veći porast najamno ovisnih radnika i »uspješno« održavanje reprodukcije društva s robnim karakterom rada;

— radno mjesto doživljava bitne strukturne promjene. Novi prodori tehnologije utječu na promjene kvalifikacione strukture i strukture radnih mjesta. Fizički rad ustupa mjesto različitim oblicima tehničkog rada i intelektualnog rada;

— društvena podjela rada se i dalje usložava. Općenito se smanjuje broj potrebne radne snage u korist rada strojeva. Tehnologija ne samo da je prerasla granice prve industrijske revolucije u kojoj su strojevi zamjenjivali fizičku radnu snagu čovjeka i time mu olakšavali rad, nego nova tehnološka revolucija djeluje u pravcu zamjenjivanja intelektualnih funkcija čovjeka. U strukturnom smislu, s obzirom na sektorski pristup, moguće je uočiti tendenciju smanjenja radne snage u nekim granama djelatnosti (teška industrija, poljoprivreda...) i njen porast u tercijarnim i kvartarnim djelatnostima; procesi prestrukturiranja državnokapitalističkih reproduccionih sektora i privatnokapitalističke proizvodne sfere. Može se govoriti o reprivatizaciji društvenih i uslužnih područja. Općenito je uočljiva tendencija (a) povećanja kvalifikacionog nivoa radne snage u svim sektorima djelatnosti i (b) proces »poznanstvenjivanja« proizvodnih procesa i procesa organizacije rada. Na bazi kompleksnih tehnologija razvija se ekološki krizni sindrom.

Ekološki pokret se označava i kao *neproleterski* pokret, ne samo po socijalnom sastavu pripadnika nego i po njegovim ishodištima i ideologiji. Autori polaze od interpretacije krize unutar komunističkog i socijalističkog pokreta na Zapadu po kojoj je socijalizam bio pokret reakcije na brutalnosti kapitalističke modernizacije (Dubiel, str. 124) pa je moguće uočiti postojanje »krize recionalnosti socijalističke politike uopće« (123), što znači da se ne radi samo o konjunkturnim krizama ili temporalnim krizama i promjenama.

Na Istoku je radnička klasa postala neosjetljiva na ekološke probleme jer u suštini u svojoj ideologiji sadržava elemente građanske *ideologije rasta*. Razvoj socijalizma je dijelom kompenziran njegovim ekonomskim rastom, pri čemu se posljedice toga rasta ne uočavaju ili se ne uočavaju kao negativne ekološke posljedice. Turen smatra da je radnički pokret iz-

gubio »snagu da osporava celinu društvenog poretka« (A. Turen 1983 : 100). Zato se često čuju teze da je nastanak ekološkog pokreta (kao i novih socijalnih pokreta) vezan uz: (a) procese fragmentacije i atomizacije u društvu (J. Hirschs 1980 : 147), (b) eroziju u društvu (K. W. Brand 1982), ili su pak znak »atestiranja krize« (A. Gorz 1982; J. Hirsch 1980).

Ekološki pokreti nastaju primarno iz dva izvora: 1. *mikronivo*: to su različite inicijative građana za zaštitu i očuvanje čovjekove okoline i prirode. Inicijative se pojavljuju tamo gdje je neposredno ugrožena čovjekova egzistencija, odnosno određeni uvjeti čovjekovog života i rada (npr. izgradnja autoputeva ili industrijskih postrojenja na poljoprivrednim površinama ili izgradnja atomskih centrala i sl.); 2. *makronivo*, odnosno globalni nivo vezan je uz diskusije i studije o globalnim problemima razvoja, odnosno granicama rasta (izvješatji Club of Rome, studije različitih autora kao Gruhl, Traube, Amery, Schummacher, Illich i dr.). U stvari, moglo bi se reći da je to istovremeno *empirijski* i *teorijski* nivo problematike. Oni su prožimani i diskusijama o promjenama *vrijednosti* i društvenih normi u industrijskom društvu. Oba ova aspekta nalazimo kod brojnih autora kao izvjestan konsensus u ocjeni uvjeta ili bolje rečeno *izvora* ekološkog pokreta (J. Huber 1982 : 188; W. Sternstein 1981 : 45; H. M. Enzensberger 1980 : 177 i dalje). Enzensberger ističe i socijalne karakteristike pripadnika »inicijativa građana«. On kaže da su to pripadnici srednjih slojeva, malograđani i sl., koji spašavaju drveće, plaže izletišta, a mogu spriječiti i velike projekte, rješavajući bliske probleme. Njima pridodaje i protestne frakcije (npr. u SAD) među kojima se nalaze i »otpadnici« protestnog pokreta koji tragaju za prirodnim načinom života, vrlo često bjekstvima iz gradova. To su »opskuranti« nižih slojeva i nižih srednjih klasa koji simuliraju pred ili postindustrijske odnose. U takvoj socijalnoj pozadini Enzensberger vidi i razloge zašto se evropska ljevica, koja se uglavnom bazira na intelektualnim potencijalima i bavi teorijskim rasvjetljavanjem problema i mistifikacija, društva nije priključila i uključila u ekološki pokret (Enzensberger 1980 : 179/80). Tako se na primjer i bunt '68. ocjenjuje kao romantični, kao povratak u »mitsko stanje (M. Janjion 1976 : 201 i d.), ali i izraz novih mogućih sukoba oko korištenja znanja u društvu; nasljednici koji su (u Francuskoj) uzdrmali režim (A. Turen 1983 : 66, 100). N. Popov smatra da su studentski pokreti »doneli najkrupnije promene u samoj kulturi... samoosvešćivanju i traženju novih putova samoodređenja i emancipacije... temeljito uzdrman legitimitet monopola na ideologiju i politiku (tačnije : vlast)« (N. Popov 1985 : 27). Između »mikro« i »makro« nivoa, upozoravaju neki autori (W. Sternstein 1981 : 45), nedostaje »*međunivo*« — srednji član, koji se u toku razvoja pokreta formira stvaranjem regionalnih i makrosaveza ekoloških grupa (u drugoj fazi nastanka ekoloških pokreta). Čini nam se sasvim uputno primijetiti da nedostatak ovog »srednjeg člana« građanska misao i socijalni akteri nadoknađuju organizacijom a ne socijalnim subjektom, koji može u sebi sintetizirati empiriju i teoriju i razviti pokret ka prevladavanju postojećeg stanja.

* * *

Nastanak ekološkog pokreta u pojedinim zemljama ima svoje specifičnosti, kako po nastanku tako i po značenju koje ima unutar neke zemlje,

unatoč jedinstvenoj ekološkoj paradigmi koja tradicionalne odnose vlasništva kao područje konflikata stavlja u znak pitanja i pokazuje nove perspektive konfliktnih područja (prije svega u području suvremene tehnologije) (K.—W. Brand 1985 : 10).

S tendencijama avanziranje ekologije prema novom životnom stilu, političkim orijentacijama, alternativnim projektima itd. i usponom »zelenih« nastaju i određene *sumnje* u to da li je u pojmu »ekologija« više istaknuta unutrašnja veza alternativnih predodžbi društva ili je ona više izraz vremenski uvjetovanog pojma novih oblika borbe (npr. J. Huber 1982).

U Njemačkoj je nastanak ekološkog pokreta vezan uz debate u parlamentarnoj areni. Naime 1971. godine FDP je u »Freiburger Programm«-u istakla da pored ciljeva rasta, problem zaštite okoline ima izuzetno mjesto u partiji kao njen cilj. Kasnije 1972. godine nastaje program »Kultura življenja« (sindikata) IG Metala koji se dalje prenosio u programe sindikata. Na ove akcije nadovezuju se inicijative građana, koje imaju u zajedničkom nazivniku ekološku problematiku. U stvari smatra se (Roland Roth 1985 : 51—55) da su *tri* bitna aspekta nastanka ekološkog pokreta u Njemačkoj sredinom 70-ih godina: 1. od 1957. godine stvara se antiatomski pokret, koji u regionalnim akcijama (Wyhl 1974/75). dobiva podršku ljevice i formira se kao *masovni* protest protiv atomske energije. Smatra se da danas u SR Njemačkoj ima preko 200 grupa i grupica protivnika atomske energije. 2. Ekološki pokret se ne bi mogao formirati (tj. kao masovni) da nije na sceni bilo *političkih aktera* (npr. *sindikata*) na temama koje su duboko zadirale u ekološku problematiku. 3. Bez podrške drugih pokreta (ženski, alternativni, mirovni i sl.) ne bi se ekološka problematika toliko afirmirala. U tim pokretima se naime, može uočiti i zajednička ekološka problematika.

U Francuskoj (Claus Leggewie 1985 : 114—125) nastanak ekološkog pokreta ima svoje nacionalne i historijske specifičnosti. On je u svojoj aktivnosti zahvaćao pored programa zaštite prirode, diskusija oko granica rasta kvalitete života itd. i produkcionu sferu. Osobito se poslije majskog revolta radikalizira ova klasna pozadina ekološkog djelovanja. Uspjesi u konstituiranju i aktivnosti u Francuskoj mogu se zahvaliti (70-ih godina) i političkoj konstelaciji i ulozi ljevice, a u historijskom smislu građanskoj tradiciji. Ekoložisti se u Francuskoj u novije vrijeme javljaju u obliku saveza za zaštitu okoline (još 50-ih godina, s programima protiv velikih tehničkih projekata, razaranja gradova i sl.). Ovi savezi vuku porijeklo još iz 19. st. iz perioda industrijskog razvoja (iz društava za zaštitu lovnih područja, kvalitetu pitke vode, zaštitu obale i živežnih namirnica, protiv buke i sl.) tj. iz tradicije radikalnih građanskih ideala. Tako nastaje i novotransformirana (iz 1857. godine) Francuska federacija za zaštitu prirode (FFSPN) 1968. godine. Rast ovog saveza je završen sredinom 70-ih godina. Pored ovog, rekli bismo tradicionalnog sadržaja programa koji je usmjeren na zaštitu prirode, pojavljuje se i orijentacija na, s jedne strane (iz majskog revolta studenata) afirmaciju ruralnih vrijednosti (protiv industrijskog rasta; stvaraju se komune i zajednice stanovanja, koje izdaju niz manjih listova i inicijativa), a s druge strane krajem 60-ih godina na antinuklearni francuski program, koji se omasovljuje u mobilizacionim kampanjama. Ovaj antiatomski pokret nije sljedbenik studentskih revolta. Njegova socijalna osnova su u

pravilu srednji slojevi i marginalni slojevi u usponu. U političkom smislu on je izvan parlamentarne ljevice dijela majskih snaga, te stoga u sebi nosi i obilježja stvaranja kontrakulture.

U Francuskoj je izražajna politička ekologija. Stvara se reprezentant političke ekologije »Priatelji Zemlje« (Amis de la Terre 1970) s oko 1000 intelektualaca kojima se kasnije pridružuje gotovo preko 10.000 članova. Jedna od glavnih linija je bila alternativna poljoprivreda, rekonstrukcija ljudskog urbaniteta, osobito izražena na izborima 1981. 1976/77. nastaje Réseau des Amis de la Terre koji uvodi i neke nove teme iz ekologije kao na primjer dualnu privredu. Ovo je otvoreni savez (a ne politička partija). Politička partija nastaje 1984. (i pod utjecajem njemačkih ekologista) pod nazivom Les Verts — Confédération Ecologiste/Parti Ecologiste) koji u sebi sadrži spektar socijalističkog do liberalnog duha i nije protivnik rasta već zagovornik ekoloških poboljšanja. Elzas je bio jedno od područja s najviše uspjeha u aktivnostima (kantonalni izbori 70-ih i 80-ih godina), ali je njihov domet time i ograničen.

Danas je utjecaj ekološkog pokreta, kao i alternativnog pokreta u Francuskoj, opao. Izborni potencijal je »rastočen« i ne obnavlja se u novim inicijativama. Isto tako u francuskim javnim medijima ekološke teme nemaju više dominantnu ulogu i mjesto.

U *Sjedinjenim Američkim Državama* (Herbert Kitschelt 1985:273-279) ekološki pokret ima svoje specifičnosti. Pokret u SAD je imao i u internacionalnim razmjerima predvodničku ulogu zbog razvijenih objektivnih uvjeta (industrijski i prirodni resursi itd.) ali i zbog strukture šansi za njegov razvoj (str. 273) s obzirom na viziju društva kao slobodnog kooperativnog kapitalizma.

Specifičnosti u odnosu na Evropu su vidljive i u ostalim socijalnim pokretima, koji nemaju izgrađena jača centralizirana/ vodstva (što je u skladu s američkom demokratskom tradicijom i voluntarizmom) kao što je to slučaj u evropskim pokretima. Evropa je tradicionalno imala svojim sistemom vlasničkih odnosa manje-više definiran »sistem iskorištavanja« prirode i prirodnih resursa, dok je u Americi došlo do »politizacije prirode« (str. 251). Naime politizacija prirode se pokazuje kao politika pojedinaca i grupa vezanih uz Kongres i Administraciju čiji je cilj izvlačenje maksimalne koristi iz teme »priroda«. »Politički poduzetnici« koriste mogućnosti sistema za vlastiti profit. Ekološki je pokret manje bio definiran konkretnim malim akcijama građana, a više raznim savezima za zaštitu i pitanja okoline. U tim su savezima uglavnom dominirale pragmatičko-pluralistička i reformistička stanovišta pa i anarhosindikalističke predodžbe.

U konkretnom razvoju ekološkog pokreta mogu se uočiti dvije grupacije: »starija« koju čine etablirajući savezi za zaštitu i brigu o okolini (npr.: Sierra Club, National Wildlife Society) koji su inače po tradiciji bili nepolitični; i »mlađe« grupe zasnovane uglavnom na malim lokalnim inicijativama (npr. Environmental Action, Nader-Organisationen).

Razvoj ekološkog pokreta u novije vrijeme može se pratiti kao faza akceleracije (od 1967. god.) s prvim usponom (1972) kada dominiraju teme zaštite voda, zaštite od buke, i sl. Nadolaskom tema energije i krize rasta dolazi do relativne stagnacije pokreta. Posljedica Reaganove administracije

(frontalnog napada na prirodu...) jest umanjivanje postignutih rezultata. U posljednjoj trećini 70-ih godina tema atomske energije zasjenjuje ostale teme pa ipak američki antinuklearni pokret u konkretnoj politici pokazuje u sebi ne samo svoje unutrašnje granice već i granice novih socijalnih pokreta.

U Jugoslaviji je (1. i 2. II 1973.) konstituiran Jugoslavenski savjet za zaštitu i unapređenje čovjekove okoline, kao rezultat prethodnih akcija i inicijativa intelektualaca, a u uvjetima koji su omogućavali njegovo konstituiranje. To je vrijeme Stockholmske konferencije i svjetskih tendencija razvoja ekološkog pokreta. U nas je pogoršanje čovjekove okoline utjecalo i na sazrijevanje svijesti o organiziranim oblicima angažiranja znanstvenih, društvenih, političkih i uopće ljudskih potencijala na rješavanju problema zaštite i unapređivanja okoline. Osnivačka skupština Jugoslavenskog savjeta za zaštitu i unapređenje čovjekove okoline donosi svoj statut i program rada, u kojemu se vidi ne samo kurativni već preventivni naglasak na aktivnost. Osim toga naglašena je otvorenost i dobrovoljnost pristupa »*ovom društvenom pokretu*«, koji obuhvaća pojedince i društvene faktore (*Borba za život* 1973:196). U svom Statutu Jugoslavenski savjet naziva sebe »federacijom društvenih tela, organizacijā i interesnih zajednica (savetā, zajednica, udruženjā, komisijā i sl.), koji su osivači tog savjeta. U nekim novijim ocjenama upotrebljava se također naziv »*ekološki pokret*« (*Prelog* 1985:91). Iz toga se daje zaključiti da je već od samog početka ekološka inicijativa imala, a osobito nakon formaliziranja, karakter pokreta. Prelog ističe da još 1971/72. dolazi »do stvaranja jezgra budućeg ekološkog pokreta. Treba naglasiti da se to zbiva izvan organa uprave i izvan postojećih društveno-političkih organizacija. Ova okupljanja karakteriziraju masovnost, interdisciplinarnost i humanistička orijentacija«. Pokret je imao izuzetno značenje za inicijative da se ekološka problematika normativno obuhvati, da se dogovore standardi i metodologija procjena štetnog utjecaja, da se uključe društveni faktori u zaštitu čovjekove okoline (tj. uključivanje problematike u društveni sistem) i konačno da se razvija znanstveno-istraživački rad i masovno podiže ekološka svijest stanovništva. Zato se u jugoslavenskom ekološkom pokretu »mogu pratiti tri osnovne koncepcije; prva se temelji na jačanju zakona i mehanizama kontrole, druga na dogovaranja i konsenzusu, a treća na ulozi svijesti i savjesti« (isto, str. 92). Ova treća koncepcija je »postala najglasnija«, što je utjecalo na jasnije profiliranje djelatnosti subjekata u zaštiti i unapređenju ljudske okoline, »činjenica je da akcije sve više imaju manifestaciono značenje, a manje stvarnu mogućnost mijenjanja stanja« (isto, str. 93). Ova »pesimistička« ocjena ekološkog pokreta u Jugoslaviji ne bi to bila kada bismo mogli potvrditi činjenicu da su neki ciljevi i zadaci, zapisani prije više od jedne decenije, našli svoje mjesto u »mehanizmima« djelovanja samog sistema samoupravljanja. Ekološka svijest stoga mora postati korporativni dio samoupravne svijesti, njen unutrašnji sadržaj. U protivnom, ukoliko ekološki pokret i njegovu svijest shvatimo kao sasvim određenu »alternativu« koja sebe oblikuje i shvaća u odnosu na društveni i politički sistem, onda ekološke alternative zahtijevaju popravljane sistema, a problem samoupravljanja kao teorije i prakse nije »popravljanje«, već proces promjene i stvaranje novog. Ono nadilazi puke

alternative ekoloških pokreta građanskog društva ili se »utapa« u njima. Da se ne dogodi ovo drugo, samoupravljanje mora u sebi sadržavati novu ekološku alternativu koja je iznad postojećih mogućnosti (*J. Đorđević* 1972:120).

* * *

Na formiranje teorijskih i ideoloških pozicija u ekološkom pokretu, pred objektivnih stanja društva i društvenih promjena, utječu i neke bitne aktivnosti u samom pokretu.

Postoji, na primjer, *pragmatička* orijentacija pripadnika pokreta, koja se sastoji u neposrednim akcijama pisanja protesta, proglašenja, letaka, publikacija i sl. čiji je cilj podizanje ekološke svijesti i poticanje članova vlastitog pokreta na akcije ili pak pridobivanje novih simpatizera.

Druga bitna aktivnost unutar pokreta jeste vlastito programsko opredjeljenje, tj. *formuliranje programa*. Budući da je ekološki bunt nastajao spontano na malim akcijama, njegovim omasovljenjem i konstituiranjem, ukazuje se potreba za pisanjem dokumenata, tj. programa, kao što je na primjer program »zelenih«.

Treći kompleks odnosi se na *teorijski i ideološki rad*, uglavnom pripadnika intelektualne i organizacione »elite« u pokretu (*W. Wessolleck* 1985:61 i d.). Naime, unutar ekološkog pokreta postoje različite ideološko-teorijske diferencijacije i pozicije, koje ukazuju na postojanje vrlo različitih ideoloških orijentacija, koje se katkada zasnivaju na istim teorijskim pretpostavkama. Stoga politički profil ekološkog pokreta nije jednoznačan. U njemu postoje različite tendencije.

U literaturi se mogu susresti i ponešto različite klasifikacije teorijsko-ideoloških pozicija, ovisno o tome koji se naglasci u analizama izdvajaju i kojim ciljevima služe takve analize. *W. Wessolleck* ističe sljedeće četiri: *neofašističke* pozicije i interpretacije ekološke problematike; *vrijednosno-konzervativna* orijentacija teoretičara; na sistem usmjerena *civilizacijska kritika* i ekološka *socijalistička pozicija*.

Heinz G. Marten u knjizi *Ekološka kriza i demokratska politika* polazi od kategorije »centralnog planiranja« u odnosu na koju se, po njegovom mišljenju, može uočiti nekoliko ekološko-političkih koncepcija u okviru kojih se vodi debata o (spomenutom problemu) »centralnog planiranja«. To su sljedeće: 1. *eko-komunizam* (*W. Harich, G. Kade, E. Rechtziegler*); 2. *eko-socijalistička* (*J. Strasser, Traube, A. Gorz, A. Touraine, C. Amery, I. Fetscher*); 3. *ekološki liberalizam* (*R. Bahro, R. Dährendorf, I. Illich, E. Fromm*); 4. *ekološki konzervativizam* (*E. Eppler, D. Meadows, E. Pestel, M. Mesarović*); 5. *desni ekološki ekstremizam* (*H. Gruhl*).

Postoje naravno i druge različite podjele u ekološkom pokretu ili ekološkim pozicijama, ovisno o kriterijima koji su zastupljeni. Tako *J. Huber* (1982:204—206) smatra da, shodno klasičnoj podjeli struja, možemo danas razlikovati četiri ekološke pozicije: 1. *restaurativna pozicija ekološkog prilagođavanja*; 2. *liberalna pozicija diferenciranog, odnosno selektivnog, rasta*; 3. *tehnokratska pozicija ekološki prilagođenog superindustrijalizma* i 4. *pozicija lijeve ekološke transformacije*.

Neki autori ističu da je, na primjer u Njemačkoj (koja je formiranjem partije »zelenih« uzor i za neke druge zemlje), nakon faze konsolidacije partije došlo do unutarpartijske debate koja je u grubim crtama pokazala unutrašnje razlike u kojima se mogu uočiti različite političke orijentacije kao »ekološki fundamentalisti«, »eko-slobodnjaci«, (nezavisni) ili »realno politički orijentirani ekolozi« (Roland Roth 1985 : 77).

Različite moguće orijentacije pokazuju u stvari prisutnost različitih interesa u oblasti ekologije, politiziranje njene tematike i ni u kom slučaju neutralnu poziciju. Ekološka je tematika postala politička tematika. Dosta zgodno ističe J. Huber (1982:194) da ekologija danas igra onakvu ulogu kakvu je igrao nacionalizam otprilike prije 200 godina, tj. mobilizatorsku za najšire slojeve. Ekološkom tematikom su zato obuhvaćeni svi slojevi društva i sve političke partije. Ekologija danas predstavlja novi presjek u političkoj i socijalnoj strukturi. Ona ne diferencira političke interese i slojeve horizontalno već vertikalno. Wolf Schäfer stoga pita: »Što je za očekivati, ako 'lijevi ljudi desnice' najednom postaju zeleni a 'desni ljudi ljevice' iznenada postaju nacionalistički, a obje grupe si uzajamno pružaju ruke?« (W. Schäfer 1983:7).

Politička ekologija predstavlja zapravo sintetički pojam jednog čitavog sklopa analitičko-teorijskih i ideoloških elemenata, koji čine ideološki supstrat i političku programatiku ekološkog pokreta, odnosno »novih socijalnih pokreta«. Iako postoji heterogenost u spektru važnih pitanja s kojima su povezani novi socijalni pokreti mogu se ipak iskristalizirati neki fundamentalni zajednički elementi. »Njihovim suštinskim sastavnim dijelovima pripada s jedne strane radikalna kritika postojećeg tipa industrijske velike proizvodnje i svjesna obrana (zaštita) prirodnih životnih supstrata, a s druge strane orijentacija na decentralne proizvodne i socijalne odnose, koji trebaju počivati na bazno-demokratskom principu regulacije« (L. Peter 1983:173).

U ekološkoj kritici društva mogu se izdvojiti tri značajna elementa. Prvo, to je *alternativno-ekološka kritika ekonomije*, koja obuhvaća sljedeće: radikalnu kritiku načina ekonomskog podruštvljanja i ekonomskog rasta visokoindustrijaliziranih društava; kapitalistički i socijalistički način proizvodnje, kao dva međusobno suprotstavljena načina proizvodnje kritiziraju se s aspekata teorije konvergencije kao razvojni tipovi koji pripadaju »istom industrijalizmu«; zamjenjivanje kvantitativnog rasta kvalitativnim rastom; razdvajanje kapitalističke ekonomije na različite sektore: formalni — neformalni sektor, heteronomni — autonomni sektor, dualna ekonomija i sl. (A. Gorz, 1983:81 i dalje; J. Huber 1984; I. Cifrić 1985).

Drugi element čini *kritika razvoja industrije i tehnike*. To je problem decentraliziranja velike industrijske proizvodnje i organizacije i njena kritika u pravcu stvaranja malih organizacija i ekološki koncepti »alternativne«, »srednje« ili »meke« tehnologije (npr. R. Jungk 1977.)

Treći element jeste *kritika političkih struktura sistema* tj. parlamentarizma i centralnih moći vlasti i administracije u korist »bazično-demokratskih« principa upravljanja, decentralizacije i automiziranja upravnog aparata.

Unatoč nizu razlika u ekološkim pokretima u pojedinim zemljama, kao i činjenici da je ekološka problematika »zapljusnula« gotovo sve političke partije u pojedinim društvima (na bilo koji način kao i sve socijalne slojeve društva, može se govoriti o jednoj, iako ne sasvim »čvrstoj«, jedinstvenoj ekološkoj alternativni, koja se zalaže za ostvarivanje nekih ideja. To su na primjer: 1) u *području prirode*: štedljivost potrošnje energije, reciklaža tj. ponovna upotreba sirovina; proizvodnja dugotrajnih dobara; istraživanje i primjena »meke« tehnologije (»male« tehnologije); decentralizacija proizvodnje i potrošnje s intencijom maksimalnog samozadovoljavanja potreba; stvaranje pregledne organizacije rada, i sl. 2) u *području društva*: reduciranje »prinudne« podjele rada i funkcija; povratak jednostavnom životu; rad shvatiti ne kao patnju već kao sredstvo samoizgrađivanja; razvoj uskladiti s mogućnostima i granicama prirode, itd. 3) u *području politike*: unapređivanje dijaloga s vladom i povećanje prava sudjelovanja građana u odlukama od vitalnog interesa za društvo; osiguravanje elementarnih životnih potreba za sve ljude; razgradnja političkog centralizma u korist decentralne vlasti, itd. 4) u *području kulture*: podizanje ekološke svijesti, promjena vrijednosnog sistema; odstupanje od konzumnog društva; jačanje elemenata regionalnih i nacionalnih (= malih) kultura i etničkih zajednica a sprečavanje Cola-Wodka kulture (W. Sternstein 1981:39—51).

Pored rečenog, u ekološkom programu »zelenih« sadržana su četiri osnovna principa izražena ključnim pojmovima. To su: *ekološki, socijalni, nenasilni i bazno-demokratski* princip. »Nasuprot jednodimenzionalnoj politici povećanja proizvodnje mi zastupamo cjelovit koncept. Naša politika se vodi prema dugoročnim perspektivama budućnosti i orijentira se na četiri osnovne postavke (Grundsätzen): ona je ekološka, socijalna, bazično-demokratska i nenasilna« (*Die Grünen* 1980:4; *Hasenclaver* 1982:36). »Zeleni« nisu samo politička kampanja niti neka sekta koja bi reformirala životne forme, već »politički pokret usmjeren na reforme cijelog društva« (*U. Rödel* 1983:98). I ukoliko se shvati i kao »pokret baze« tada on nije samo protiv klasnog izrabljivanja, već se zalaže za to da čovjek »postane ponovno cjelovit« (*S. Benhabib* 1983:66), što nadilazi reformizam nekih shvaćanja novih socijalnih pokreta svojim emancipatorskim tj. »kulturnim zahtjevima«.

Manon Maren-Grisebach navodi »katalog nenasilnih sredstava otpora«. Ona polazi od teze da nenasilni pristup socijalnih pokreta vodi ka povezivanju čovjeka i prirode i predstavlja »uvjet za preživljavanje vrste«. Prije svega postoje različiti nazivi za današnje otpore, kao što su: pasivni otpor, otpor bez nasilja, aktivni nenasilni otpor, civilna neposlušnost i socijalna obrana (socijalni otpor). Pored različitih terminoloških oznaka nenasilnog otpora ekološkog pokreta (kao i drugih socijalnih pokreta) Maren-Grisebach ističe tri tipa aktivnosti (članova) pokreta: 1. *pojedinačne forme nenasilnog otpora* (kao što je prosvjeđivanje u cilju proširivanja svijesti o otporu, aktivne intervencije — štrajkovi, do generalnog štrajka, bojkoti, blokade i sl.); 2. *podrška direktnim nenasilnim akcijama otpora* (preko simboličkih akcija: sakupljanje ratnih igračaka, protesti pred konzulatima i ambasadama, vojnim kasarnama i sl.; do štrajkova gladu, izbacivanje viceva itd.); 3. *socijalna obrana* (zaštita): oblici obrane preko nemilitarističkih sredstava prilikom napada ili puča; dodatne mjere: na primjer iskopčavanje sredstava

informiranja kao što su telefoni i sl.; posjedovanje vlastitog odašiljača, itd. Ovaj široki »katalog« se zaista ne odnosi samo na ekološki pokret već, po našem sudu ima i mnogo šire značenje, a osobito treći tip aktivnosti, koji, čini se, prelazi granice legitimnog građanskog javnog iskazivanja otpora (M. M-Grisebach 1983:94).

* * *

Ekološki pokreti postavljaju pitanje ponovnog redefiniranja odnosa čovjeka i prirode u industrijskom društvu i u tom zahtjevu predstavljaju kritičare tog društva ukazivanjem na stanje i moguće društvene konsekvence koje iz toga proizlaze. U tome zaslužuju svaku podršku. Međutim, one intencije unutar pojedinih pokreta, koje se referiraju na konzervativne pozicije kao i one koje u cjelini platformu ekoloških pokreta, u ime naturalizma ili nekih drugih alternativa, ne vode u pravcu općeljudskog oslobađanja i klasne borbe najamnih radnika, ne predstavljaju progresivnost pokreta i s pravom zaslužuju kritiku.

Literatura:

1. Benhabib, Seyla. Kritik des emanzipatorischen Optimismus, in: W. Schäfer (Hrsg): *Neue soziale Bewegungen*. Konservativer Aufbruch in buntem Gewand?, Fischer Verlag Frankfurt/M 1983.
2. *Borba za život. Platforma za ekološku akciju*, Komunist i Jugoslavenski savet za zaštitu i unapređenje čovekove okoline, Beograd 1973.
3. Brand, K.-W. (Hg). *Neue soziale Bewegungen in Westeuropa und den USA*. Ein internationaler Vergleich, Campus Verlag Frankfurt/M 1985.
4. Cifrić, Ivan. Osvrt na terminologiju i poimanje dualne privrede, *Revija za sociologiju*, 1—2/1985.
5. Dubiel Helmut. Über eine neue Symbolisierung des historischen Fortschritts, in: Brand, K.-W. *Neue ...*
6. Đorđević, Jovan. *Ideje i institucije*, Radnička štampa, Beograd 1972.
7. Enzensberger, H. M. Prilog kritici političke ekologije, u: Enzensberger [Enzensberger] H. M.: *Nemačka između ostalog*, BIGZ, Beograd 1980.
8. Gorz, Andre. *Zbogom proletarijatu*, Radnička štampa, Beograd 1982.
9. Die Grünen. *Das Bundesprogramm*, Bonn 1980.
10. Hirsch, J. *Der Sicherheitsstaat*. Das »Model Deutschland« seine Krise und die neuen sozialen Bewegungen, Frankfurt/M 1980.
11. Hasenclaver, C. u. W. D. *Grüne Zeiten*. Politik für eine lebenswerte Zukunft, München 1982.
12. Huber, Joseph. *Die verlorene Unschuld der Ökologie*, Fischer Verlag Frankfurt/ 1982.
13. Huber Joseph. *Die zwei Gesichter der Arbeit*, Fischer Verlag Frankfurt/M 1984
14. Janjion, M. *Romantizam, revolucija, marksizam*, Nolit, Beograd 1976.
15. Jungk, Robert. *Der Atomstaat*, Kindler Verlag München 1977.
16. Kitschelt, Herbert. Zur Dynamik neuer sozialer Bewegungen in den USA. Strategien gesellschaftlichen Wandels und »American Exceptionalism«, in: Brand, K.-W. *Neue ...*
17. Leggewie, Claus. Propheten ohne Macht. Die neuen sozialen Bewegungen in Frankreich zwischen Resignation und Fremdbestimmung, in: Brand, K.-W. *Neue ...*
18. Maren-Grisebach, Manon. Gewalt und sozialer Widerstand, in: W. Schäfer (Hrsg), 1983, *Neue Soziale Bewegungen*, Fischer Verlag, Frankfurt/M.
19. Marten, Heinz G. *Ökologische Krise und demokratische Politik*, Studienreihe Politik 2., J. B. Metzler Stuttgart 1983.
20. Peter, L. Theoretische Probleme in Verhältnis von antiindustrialistischer Technikkritik und Marxismus, in: *Jahrbuch des IMSF*, Sonderband I (S. 172—187).
21. Popov, Nebojša. Studentski pokreti u Jugoslaviji 1963—1974 (III), *Sociološki pregled* 1—2/1985.
22. Prelog, Nenad. Suvremeni procesi u ekološkom pokretu, *Pogledi* 2/1985.
23. Roth, Roland. Neue soziale Bewegungen in der politischen Kultur der Bundesrepublik — eine vorläufige Skizze, in: Brand, K.-W. *Neue ...*
24. Rödel, Ulrich. Die Grünen und das Prinzip der Basisdemokratie, in: W. Schäfer (Hrsg).
25. Sternstein, Wolfgang. *Umweltpolitik und ökologische Alternative*, in: *Alternative Umweltpolitik*, Das Argument, Sonderband AS 56, Berlin 1981.
26. Turen, A. *Sociologija društvenih pokreta*, Radnička štampa, Beograd 1983.
27. Wessolleck, Winfried. *Die Ökologiebewegung*, Pahl-Rugenstein Verlag, Köln 1985.

Ivan Cifrić

Some Aspects About Alternatives in Ecological Movements

Ecological movements are one of the new social movements. The author stresses that modern ecological movements are — from one side — a part of new social movements in general, and from the other side — some of them express social goals by themselves. The author discusses some of the basic questions concerning the development of the ecological movement as well as the different strategies of the ecological movement. The author supports the basic critical position which ecological movement takes against industrial society in general, but he takes a critical position against their conservative ideological tendencies as well as their withdrawal from the class battle as a part of the whole human emancipation.

Translated by
O. Čaldarović